

ПРИКАЗИ

Јелена Петковић
Филозофски факултет
Универзитет у Нишу

КРИТИКА КУЛТУРНОГ ТРАДИЦИОНАЛИЗМА

Nikola Božilović: *KULTURNO KLATNO. Ogledi o tradiciji i modernizaciji kulture srpskog društva*. Niš: Filozofski fakultet, 2014, стр. 270.

Питање културе као интегралног и интерактивног средишта свих аспеката индивидуалног и друштвеног живота захтева велики истраживачки напор, одговоран критички приступ и значајну пажњу у оквиру академског, политичког и, уопште, јавног дискурса у постсоцијалистичкој трансформацији српског друштва. Утолико су вредна настојања стручњака за аналитичким разматрањем социокултурне проблематике у данашњем, културно оскудном времену Србије. Такав интелектуални изазов прихватио је Никола Божиловић, професор Социологије културе на Филозофском факултету у Нишу. Његова најновија студија, под насловом *КУЛТУРНО КЛАТНО. Огледи о традицији и модернизацији културе српског друштва*, писана је са интенцијом да баци ново светло на стару проблематику – културни развој и бројна погреша (недоследности, застоји и регрес) културе Србије у последња два века. Разуме се, у центру истраживачке пажње налази се актуелни културни тренутак у друштвеном животу Србије. Приступ за који се Божиловић определио је социолошки утемељен, методолошки разноврстан и доследан, критички непристрасан и елокуван, истовремено искуствено заснован и (по потреби) личан. У томе овај аутор остаје доследан својим ранијим делима, која су без остатка оригинална – писана са социолошким шармом и антрополошком имажинацијом. Отуд и слагање с оценом једног од рецензата ове књиге Ратком Божовићем: „Индивидуална креативност, истраживачка страст и уметнички сензибилитет постале су важне претпоставке у ауторовом настојању да урони у сложене форме и друштва и културе, да проникне у њихове противуречности, а посебно у процесе континуитета и дисконтинуитета. Све је у овом рукопису и добро формулисано и добро написано. Нема досадне нарације, нема општих и очекиваних места, нема сувишних опсервација. Духовитим обрима и луцидним инверзијама аутор је обезбедио задовољство у читању овог дела“.

Одлично познавање социокултурних и антрополошких проблема, уз критички однос према свему што се некритички прихвата, одлична су препорука свакоме ко хоће да се препусти читању (и промишљању!) једне врсне социолошке анализе културе српског друштва. У избору теме и начину њене обраде, књига у потпуности кореспондира са актуелним друштвеним темама и академским захтевима, што јој прибавља научни и шири

друштвени значај. Својим препорукама књиге то потврђују и тројица угледних рецензента: осим проф. др Ратка Божовића, ову књигу рецензовали су проф. др Бранимир Стојковић и проф. др Бранислав Стевановић.

Културно клайно представља скуп ауторових студија, огледа и есеја, писаних углавном за потребе истраживања на пројекту „Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција”, изведеном уз финансијску подршку Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Књига је структурисана у три целине, које скупно садрже десет наслова, то јест поглавља: *I Традиција и културна разноликост у нас* (са посебним тематским целинама: Традиција и модернизација: европске перспективе културе на Балкану; Култура и приказивање разноликости; Социјална конструкција „другог” као „примитивног”), *II Теškoће модернизације културе у Србији* (у оквиру следећих наслова: Културна меморија и изазови модернизације; Отпори модернизације културе српског друштва; Вулгаризација традиције популарне музике у Србији; Конзервативна идеологија и политички кич) и *III Модерно друштво и њихови културни свејови* (са фокусом на следеће тематске целине: Културни и поткултурни идентитет (Балканске паралеле); Поткултурни селф и симболичка агресија; Поткултурни бумеранг: између толеранције и насиља). На крају књиге налази се сажетак на енглеском језику, опширна библиографија са 212 стручно одабраних публикација и користан абecedно поређани регистар имена и појмова.

Полазећи од примарне *социолошке концептуализације*, могу се издвојити два основна теоријско-методолошка приступа наведеним проблемима културе српског друштва: а) својеврсно комбиновање *културно-историјског тумачења* [Питер Берк (Peter Burke)], подстакнуто чињеницом да је „садашњост културе у Србији бременита негативним наслеђем минулих епоха” (12 стр.) и б) *културносоциолошког њисања* [Џефри Александер (Jeffrey Alexander)], са намером тумачења свеукупних друштвених значења и њиховог смисла из контекста културе. Божовић нас већ у Предговору обавештава да је општа културносоциолошка анализа, уприличена у понуђеним текстовима, увек била вођена посебним и конкретним задатком: „Описати актуелно стање културе српског друштва и објаснити разлоге њене стагнације, успореног развоја и понављања историјских грешака које читаво друштво вуку унатраг” (стр. 11). Основна теза коју аутор износи јесте да је политика главни узрочник посртања културе у Србији. Аутору су блиска уверења многих историчара [Фернан Бродел (Fernand Braudel), Лисјен Февр (Lucien Febvre), Дубравка Стојановић] да се садашњост може разумети и објаснити, између осталог, помоћу анализе прошлости, стога своје теоријске поставке поткрепује низом друштвено-историјских факата. Од почетка стварања модерне српске државе (крај XIX века) до данас нису се, по мишљењу Божовића, догодиле значајније промене у начину функционисања друштвеног и културног система, у основним личним и друштвеним вредностима – перцепцији живота у свакодневљу, верским и моралним схватањима, естетским мерилима. Наведени став као и тврдњу да је политичка култура у Србији у последња два века остајала у границама премодерног, што је чинило брану многим модер-

низацијским прегнућима, аутор експлицитно и епистемолошки доследно образлаже, илустрјући их бројним примерима.

Традиција и културна разноликост у нас је први део књиге који представља увертиру централном истраживачком проблему. Поглавље је у целости посвећено одређењу и проблематизацији кључних појмова којима се оперише током свих расправа које следе. Ради се о традицији, модернизацији, транзицији, европеизацији, мултикултурализму, културној разноликости, етноцентризму, културном релативизму. Савременим модернизацијским настојањима и формалном прикључењу Србије земљама Европске уније супротстављају се, по мишљењу аутора, ретрадиционализација, ремитологизација и страх од губитка националног (културног) идентитета, што доприноси непрестаним и немирним осцилацијама културног клатна српског друштва (између традиције/традиционализма и модернизације). Постављајући модернизацију Балкана као услов евроинтеграција, култура се постулира као темељна категорија постојања, али и као фактор перцепције и приказивања разноликости. У том смислу, аутор прибегава аналитичком промишљању следећих дихотомних категорија: различито и страно, универзално и релативно, примитивно и цивилизовано, нетрпељиво и толерантно. Сублимирајући различите теоријске дискурсе у вези са појмом „примитиван“ у текстовима којима садржински заокружује први део своје књиге, Божиловић ставља под социолошку лупу корене (зло)употребе овога појма, указујући на постојеће или могуће социјалне последице таквог чина. Том циљу посвећена је анализа феномена као што су етноцентризам, ксенофобија, хомофобија, национални егоизам, и социјални аутизам, који, посматрани као облици социјалних аномалија, „спречавају мањинске друштвене групе у испољавању њихове културне различитости и посебности“ (стр. 62).

Упознавањем са другим, централним делом књиге (*Теешкоће модернизације културе у Србији*) читалац је на одређен начин постављен *in medias res*. На овом месту, аутор се подробно одређује према културној меморији и изазовима модернизације на примеру Србије коју опажа као „микс прошлога и новог“. Прибегавајући аргументованој нарацији, Божиловић нам пружа оригиналну анализу прожимања прошлости и садашњости кроз три издвојена искушења традиције („измишљање“ традиције, „кварење“ традиције и њено „занемаривање“). На том фону, политичке али и културне елите експлицитно се препознају као основни актери супротстављања модернизацији српског друштва и његове културе. Проглашавајући их лажним чуварима традиције и идентитета, аутор их подвргава теоријски добро утемељеној критици, сматрајући их основним протагонистима двовековног тумарања Србије на европској периферији. То се, између осталог, може недвосмислено закључити на основу зналачки утемељене и бројним примерима илустроване вулгаризације традиције популарне музике у Србији (цез, поп и рок), која се по, ауторовом суду, неправедно запоставља на рачун изворне народне и новокомпоноване народне музике, као, наводно, јединих традиционалних вредности. У последњем наслову другог дела књиге аутор интересантно и социолошки засновано расправља о конзервативној идеологији (каква је у великој мери србијанска) и политичком кичу (у склопу расправе о кичу као моралном злу), чиме и оправдава статус врсног познаваоца и тумара.

ча кич културе. Поменути феномени анализују се посматрани у садејству. Будући да они представљају подлоге тоталитарне свести, ауторитарне политике, стереотипизација и разноразних манипулација, Божиловић у актуелној друштвеној и политичкој клими у Србији проналази бројне поводе и прилике за илустрацију изнетих ставова.

Пледоаје књиге припада њеном трећем делу насловљеном као *Модерно друштво и његова култура*. Постулирајући тезу о културним идентитетима као значајним импактима социјалних, националних, професионалних и других колективних идентитета, аутор у овом делу књиге проблематизује поткултурне идентитете, групе и стилове у условима модернизацијских процеса. У ту сврху, изведена су компаративна теоријска истраживања којима се захвата широк културни миље, при чему су коришћени и резултати емпиријских истраживања са простора Србије и Балкана (у којима је учествовао и аутор ове студије), све са циљем да се детаљније осветли и експлицира сложен феномен поткултура и савремене младалачке супкултурне праксе, укључујући и вредности. При том јасно је препознатљив ауторов прелаз од класичног „бирмингемског” приступа у интерпретацији поткултура, који је класно утемељен и прати матрицу индустријског друштва, ка новој истраживачкој перспективи коју нуди Зигмунт Бауман (Zygmunt Bauman), која утемељује дискурс о друштву флуидне модерности, плуралитету модерног постиндустријског друштва, промени културних образаца и идентитетских матрица. „Промена перспективе” у тумачењу поткултура овде се објашњава позивањем на студије водећих аутора пост-супкултурних теорија, попут Пјера Бурдијеа (Pierre Bourdieu) и Саре Торнтон (Sarah Thornton). У завршном делу књиге истакнуто место и значајну пажњу заслужује анализа феномена моралне панике коју шире политичке елите, лажно забринуте за морално расуло друштва (стр. 229).

Конечно, може се закључити да књига *КУЛТУРНО КЛАТНО. Огледа о традицији и модернизацији културе српског друштва*, аутора Николе Божиловића представља вредну тематску расправу о културним осцилацијама савременог друштва Србије. Бранимир Стојковић је у својству рецензента ове књиге издвојио два кључна аргумента који добро поткрепљују такву оцену. „Први је, наравно, квалитет самог рукописа који је утемељен колико на познавању релевантне социолошке и културолошке литературе толико на дубинском увиду у слојевиту стварност српске културе. Други аргумент полази од тога да је поље издаваштва у коме треба да се ситуира *Клатно културе* доброано исцрпљено и да му је неопходна управо једна оваква интелектуална инфузија”. На подручју социологије ово дело представља значајан теоријски подухват, који не представља просту контемплацију будући да је у неким деловима изведен научним поступком који иде од евиденције ка интерпретацији, односно од емпиријских дата ка логичко-теоријском закључивању. Аналитичко разматрање културе српског друштва у овом делу експлицитно је понуђено кроз сагледавање односа традиције/традиционализма и модернизације у бројним манифестацијама и конкретном културно-историјском и друштвено-просторном контексту.

Књига коју препоручујемо отвара многе проблеме, али нуди и одговоре на нека питања која се тичу културног заостајања у друштвено-историјском и политичком развоју

Србије. Аутор отвара питање могућности превазилажења проблема који стоје као препрека Србији на њеном путу ка Европској унији. Ти проблеми су, по његовом увиду, превасходно културни, али у великој мери политички индуковани. Књига *Културно клајино* несумњиво доприноси постојећем корпусу знања из области социологије културе. Она доноси новине у овој научној области кроз дубински аналитички увид у слојевиту стварност савременог српског друштва и културе, видљиву кроз бројне противуречности у процесима развојног континуитета и дисконтинуитета. Никола Божиловић је успео да снажном истраживачком енергијом и већ препознатљивим јасним и луцидним стилем писања још једном представи себе као аутора који не робује ауторитетима, било да је реч о академској или политичкој сфери. Његово *Културно клајино* обогаћује корпус културносоциолошке литературе и може бити од користи студентима социологије, антропологије, културологије и политикологије. Међутим, књига може бити инспиративна и људима „из праксе”, дакле свим културним посленицима и онима који су задужени за конципирање и спровођење културне политике у Србији. На крају, културном просперитету српског друштва много више користе критички интонирани текстови, попут овог који демистификује друштвену стварност Србије, од разноразних апологетских и национално-романтичарских памфлета, писаних у сврху одбране постојећег, а не превазилажења и подстицања на стварање нових и модерних културних вредности.